

Venecija, detalj (1480.)

Putovanje je kao opijum - hašiš. Tko ga samo jednom okusi, ne može mu se više nikada oteti. Ono mu se zavuče u nerve, prožme ga svega i postane sastavni dio njega samoga, s njim organski povezano. Odreći ga se značilo bi isto što i odreći se svoje ruke, noge ili ma kog drugog dijela tijela.

MIRKO SELJAN

PREDGOVOR

Najveći trgovački grad zapadnog dijela svijeta, do arapskih osvajanja, bio je Aleksandrija, u koji se raznim putevima, pomorskim i kopnenim, slivala orijentalna roba iz dalekih zemalja Azije. Ali poslije ovih osvajanja, Carigrad postaje novo veliko središte svijeta. Stari karavanski putevi, koji su iz srca Indije vodili preko Indusa, sjevernih krajeva Afganistana, Armenije i rijeke Fazisa do luka na obalama Crnog mora, ponovo oživljavaju, i njima u bizantske gradove dolaze velike količine skupocjene robe s Istoka. U trgovini između Zapada i Istoka, Bizant postaje isključivi posrednik, oživljava trgovinu i sa Rusijom.

Znatnu ulogu u trgovini Bizanta imaju Mleci i Genova. Udio Mletaka u ovoj trgovini postaje naročito velik od početka krstaških ratova. No tek poslije pada Carigrada u ruke Latina god. 1204. Mleci postaju "gospodar četvrtine i još polovice (od četvrtine) rimskog (bizantskog) carstva", razviviši takvu trgovačku aktivnost, kakvu Europa nije dotle poznavala. I to je trajalo sve do god. 1261., kad je Genova, aktivno pomažući uspostavu bizantskog carstva, dobila od Mihajla VIII. sve povlastice u trgovini s Istokom, koje je dotle uživala Mletačka republika. Mletački su trgovci tada bili prisiljeni da napuste Carigrad, u koji se počinju masovno doseljavati Genovežani.

Slična sudbina zadesila je braću Mattea i Niccola Pola, mletačke trgovce, porijeklom iz Dalmacije, čiji su se preci doselili u Mletke iz Šibenika god. 1033.; i oni su morali napustiti ovaj grad, u kojemu su od god. 1250. trgovali naveliko i prijeći u Soldaju (Sudak) na Krimu. No i u ovome gradu, koji je trgoval s cijelom južnom Ukrajinom, oni nisu dugo ostali. Želja za većim trgovačkim poslovima odvela ih je dalje na Istok.

I dok se do toga vremena europski trgovci nisu usuđivali putovati na Istok dalje od Alepa, Ikonije, Krima i gradova na crnomorskim obalama, braća Polo odlaze mnogo dalje, putujući tragom Carpinija i Rubruquisa preko stepa južne Ukrajine. S velikom količinom bisera i dragog kamena dolaze u Bolgaru. U tom volškom gradu, prijestolnici zapadnih Tatara,¹ naišli su na dobar prijem kod Barka-kana, od koga su dobili i velike trgovačke povlastice. No kad je ovaj kan zaratio s Tatarima s Levanta,² braća Polo su se htjeli vratiti u Europu. Ali su se na putevima, koji su vodili na Zapad, vodile ogorčene borbe; i braća su odlučila, da se zaobilaznim putevima, preko Istoka, vrata u Europu. I baš zahvaljujući ovom putovanju daleko na Istok, došlo je do kasnijeg putovanja Marka Pola, koji je narode Europe upoznao s Kinom.

Nisu nam poznate pojedinosti s ovog putovanja dvojice Mlečana preko prostranih ruskih stepa između Volge i Urala i jugoistočnih krajeva Kazahstana, jer o tome Polova knjiga ne govori ništa. On je samo zapisao, da su se njegovi bliski rođaci, poslije dugog i zamornog putovanja, našli u Buhari, putujući samo preko jedne pustinje "sedamnaest dana".³

Buhara je u Srednjem vijeku bila važan trgovački grad i raskrsnica puteva, koji su vodili na sve strane Azije. Mirodije, mošus, ljekovite biljke, drago kamenje i biseri iz Indije i Tibeta, skupocjene armenske tkanine i svilena roba, koja se poslije odomaćenja svilene bube u tim krajevima, tamo izrađivala, ruska krzna i druga orijentalna roba slivala se u ovaj grad; iz njega su ovu robu prenosile karavane do bizantskih luka i gradova na obalama istočnog Sredozemlja, odakle su je brodovi talijanskih trgovačkih republika prevozili u Europu.

Ali Mlečani nisu namjeravali ostati vječito u Buhari. Njih je privlačilo bogatstvo dalekog Istoka, o kome su dobili obavijesti od orijentalnih trgovaca, s kojima su bili u poslovnom odnosima; njih je na Istok vukla možda i želja, da upoznaju ove daleke krajeve Azije, o kojima se dotle u Europi

1 Njihovo se carstvo prostiralo od rijeke Amu-Darja do Crnog mora, obuhvatajući velike ravnice južne Ukrajine i Turkmenije.

2 Ono je obuhvatalo Perziju i Levant.

3 Vjerojatno u Turkmeniji.

nije ništa znalo. Za vrijeme njihova boravka u Buhari, Mongoli su postali gospodari ogromnog carstva, koje je obuhvatalo najveći dio europske i azijske Rusije, Kinu, Mongoliju, Koreju, Mandžuriju, Indokinu, Burmu, sve zemlje prednje Azije do obala zaliva Aleksandrete. Kroničari epohe nisu zacijelo pretjerali, kad su govorili, da su se i psi jedva usuđivali lajati bez dozvole Mongola u zemljama, koje su se prostirale od Poljske do Cilicije, do rijeke Amutra i Kineskog mora. I dok su do sredine XIII. vijeka običaji Mongola bili surovi i barbarski, oni su se kasnije, u doticaju Mongola s civiliziranim narodima u pokorenim zemljama izmijenili, postali mnogo blaži i pitomiji. Marko Polo, njihov historik, i mongolski anali govore, da su Mongoli, pod djelotvornim utjecajem Kineza, prihvatili ne samo njihove običaje i način života, nego i vjeru, dok su na Levantu prihvatili saracenske običaje. Pošta, administracija, mjere vlade, da se pomogne narodu za vrijeme sušnih i gladnih godina, bile su u Kini za vrijeme vladavine Mongola iste onakve, kakve su ih u toj zemlji u IX. vijeku vidjeli arapski putnici Sulejman i Ibn-Vahab, kakve su u toj zemlji stare civilizacije i kulture zacijelo bile i mnogo stoljeća unatrag.

I kad je poslanik Hulagu kana polazio u Kinu na dvor velikog kana Kublaja, najvećeg od svih mongolskih vladara posljuje Džingisa, Mlečani su se s njim upoznali i zamolili ga da ih povede u Cai-ping, u blizini Pekinga, gdje se tada nalazilo sjedište velikog kana. Putujući na Istok starim "svilenim" putem, kojim od II. vijeka nisu putovali putnici ni trgovci europskog Zapada, oni su poslije dugog putovanja stigli do tog mjesta. Veliki ih je kan srdačno primio, raspitivao se o "životu i običajima u kršćanskim zemljama" i zamolio ih, da odnesu njegovu poruku "gospodar papi", zbog uspostave veza s njim, i da se k njemu vrata s papinim odgovorom. Putujući više od tri godine, braća Polo su u aprilu god. 1269. stigli u grad Lajaš u zalivu Aleksandreti; odatle su preko Negropon-ta stigli u Mletke, poslije 19 godina.

* * *

U gradu na lagunama, gdje su sredili svoje poslove, braća Polo ostala su dvije godine. Tada su, u društvu sedamnaestogodišnjeg Marka, Niccolina sina, krenuli na veli-

ko, četverogodišnje putovanje u Kinu. Novoizabrani papa, Grgur X., dao im je pisma za velikog kana.

Ne zna se ništa određeno, kojim su putevima Mlečani putovali u Kinu, jer se iz Polove knjige ne vidi jasan smjer puta. Dosta puta su njegovi podaci nejasni i neodređeni, a imena mjesta i zemalja, kroz koje su putovali, iskrivljena i iznakažena. Osim toga Polo u svojoj knjizi ne govori ništa o sebi ni svojim doživljajima za vrijeme putovanja, tako da se ne može utvrditi, u kojim je gradovima on sâm boravio, a o kojima je dobio obavijesti od drugih osoba.

Ipak se kao najvjerojatnije uzima, da su putnici obišli najprije malu Armeniju, za čije stanovnike Polo kaže, da su "loši ljudi i veliki pijanci", zatim kavkaske zemlje, u kojima se planine dižu do velikih visina, i odakle su promatrali veliko Gelukelansko more (Kaspijsko), za koje je Polo pravilno primijetio, da je sa svih strana zatvoreno; onda su prošli kroz veliku Armeniju, boravili u Arzirumu, na jezeru Vanu, na čijem se vrhu nalazio "Nojev kovčeg"; vidjeli izvore nafte u Azerbejdžanu, gdje iz jednog izvora "isteče toliko ulja, da bi se njime odjednom moglo napuniti sto brodova". Zatim su obišli Tabriz, ljezd, putovali po Kirmaniji, boravili u Mosulu, plovili Tigrisom do Baudaka (Bagdada), "najvećeg i najotmjerenijeg grada" Iraka, u kome se "izrađuju razne tkanine od svile i zlata". Iz ovoga grada Mlečani su plovili brodom niz rijeku Tigris i Sciatt-el-Arab i stigli do Perzijskog zaliva. Ploveći po njemu stigli su do Hormuza, velikog trgovačkog grada, "u koji brodovima dolaze sve vrste mirodija, slonovi i dosta druge robe, koju dovoze trgovci iz svih krajeva svijeta". Za Hormuz Polo kaže, da ima vrlo nezdravo podneblje, uslijed ogromnih žega i vreline pustinjskih vjetrova i čije stanovništvo ne bi moglo živjeti "kad ne bi imalo uređene hladionice, pomoću kojih stvara propuh u svojim kućama".

Nije poznato, koliko su vremena proveli Mlečani u ovim krajevima. No zacijelo mnogo, jer su ih trgovački poslovi vodili u mnoge krajeve i gradove Iraka i Irana. U Hormuzu su ostali dugo vremena, sklapali trgovačke poslove i raspitivali se o pomorskom putu u Kinu. Uplašili su se, vjerojatno, duge i neizvjesne plovidbe po Indijskom oceanu, u trošnim kineskim džunkama, koje je Polo opisao. Odlu-

čili su, da u Kinu putuju dužim, napornijim, ali po njihovom mišljenju sigurnijim kopnenim putem.

Na putu kroz sjevernu Perziju, Mlečani su vidjeli ruševine alamutske tvrđave u blizini Kaspijskog mora, gdje se dvadesetak godina prije njihova dolaska u ove krajeve nalazilo sjedište Rok-el-Dina Muhameda, vođe sirijskih i perzijskih izmaelita, koji su vršili teror nad knezovima i vladarima zapadne Azije. Polo ga je nazvao imenom: "Starac s planine". Polovo pripovijedanje o rajju, koji je pokraj svojega dvorca uredio ovaj feudalni saracenski knez, u kojem je odgajao buduće teroriste, liči na bajku, na priču iz *Tisuću i jedne noći*. Ali priča je istinita. Protiv fanatičnih izmaelita borili su se i krstaši, koji su ih, zbog njihove hrabrosti i okrutnosti, prozvali imenom Hassissini. I od to doba ušla je u francuski i talijanski književni jezik riječ *assassin-o*, kao pojam ubojice. Joinville, historik Louisa IX., francuskog kralja, pripovijeda u svojoj Historiji svetog Louisa o Rok-el-Dinovom poslaniku francuskome kralju. Jednoga dana prijavi se u dvoru Louisa IX. taj poslanik, tražeći da ga izvedu pred kralja. Iza njega jedan je izmaelita nosio mrtvački pokrov, da kralja ubije i uvijek u pokrov, ako bude odbio poslanikove zahtjeve. Kada se poslanik našao pred kraljem, on mu je drsko, kao da ga izaziva, predao tri noža, nasadena jedan na drugi. "Jako se čudim, rekao je kralju, što ti dosada nisi Starcu poslao darove kao što su učinili njemački car, babilonski sultan i drugi, koji su ih svake godine slali, jer oni mogu živjeti samo dotle, dok se Starcu bude svidjelo." Joinville dalje pripovijeda, kako se Louis IX. nije nimalo uplašio. "Zapovijedam ti, rekao je poslaniku, da se odmah vratiš svom gospodaru i da mi kroz 15 dana doneseš od njega pismo." I stvarno, po Joinvilleovim riječima, poslanik se vratio po isteku toga roka i Louisu IX. predao Starčeve darove: košulju i prsten, u kojemu je bilo urezano Starčevo ime. To je bio znak izmaelitskog feudalca, da je francuskog kralja privezao za se.

* * *

Mlečani su tako proputovali cijelu Perziju, koju je dotle zapadni kršćanski svijet vrlo slabo poznavao. "Slana pustinja, u kojoj čovjek u prva tri dana ne nailazi na vodu,

a kad na nju naiđe, ona je zelena, slana i gorka, te ako je malo popije, mora bar deset puta silaziti s konja", Horesan, ogromne planine soli, "kojom bi se mogle podmiriti potrebe cijeloga svijeta, do kraja ovog vijeka", Balk, neizmjerne visoke planine Badakšana,⁴ na kojima je smješten "krov svijeta", dio su njihova velikog puta u smjeru Kine.

Velika je šteta, što Marko Polo ništa ne govori, koliko su vremena proboravili u pojedinim krajevima Azije, o kojima je dao samo opću sliku, ne zadržavajući se na pojedinostima, niti govoreći išta o doživljajima svojim i svojih bližnjih rodaka. On samo ukratko kaže, koliko dana jahanja ima od jedne do druge zemlje, što sve ima u njima, koji su njihovi glavni proizvodi, i kakvo je zanimanje i vjera stanovništva. O planinama Pamira samo je zapisao, da su vrlo visoke, i da se kroz njih treba danima probijati, putujući starim karavanskim putevima, često neprohodnim stazama, pored rijeka, rječica i potoka, od kojih nastaju velike azijske rijeke. Nema sumnje, da su planinski lanci Belora, visoki preko četiri tisuće metara, gorostasni planinski masivi između Hindokuša i rijeke Amu Darja, čijim su se vrtočlavim visinama i ljepotama čudili i divili, ostavljali na njih snažan utisak. Na sve se to Polo tek površno osvrnuo. Ramusio je zabilježio, da "čovjek ima posla od jutra do večeri, da se popne na pojedine vrhove, na kojima ima u izobilju pašnjaka, trave, drveća i velikih, neobično bistriz izvora... neobično mnogo dragog kamenja, rubina... radi čega je propisana smrtna kazna za ljude iz drugih krajeva, koji bi ovo kamenje kopali"...

Po svemu izgleda, da Mlečani nisu tada direktno nastavili svoj put u Kinu, već su se vratili na Zapad, boravili u Samarkandu i drugim krajevima Kazahstana, u kojima je Polo prikupio geografske i etnografske podatke, i gdje su zacijelo trgovali s biserima i dragim kamenjem, jer se samo tako može objasniti njihovo četverogodišnje putovanje do Kine.

Onda su se ponovo našli u Pamirskim planinama, "najvišim u svijetu". Put ih je vodio preko planinskih visoravni, kuda je protjecala rijeka Amu Darja, nailazeći na plodne i pustinjske krajeve, na rijetka naselja, u kojima su

živjeli "opaki" ljudi. Poslije dugog i napornog jahanja i pješčenja, putnici su sišli u kašgarsku oblast. Sada im je putovanje išlo lakše, jer su putovali pored raznih pritoka Tari-ma. Tako su prošli kroz Kašgar, Jarkand i druge gradove istočnog Turkestana. Putujući dalje pored sjevernih ograna-ka Kuen-Luna i Altin-Taga, Mlečani su prispjeli do grada Loba, u blizini istoimenog jezera, koje Polo nije pomen-uo, završivši tako velik dio starog karavanskog puta preko krajeva centralne Azije u smjeru Kine.

U ovom gradu, na rubu velike pustinje Gobi, putnici su ostali neko vrijeme, spremajući se za velik i težak put preko pustinje, o kojoj je Polo, prvi od svih ljudi sa Zapada, dao neobično važne geografske podatke. "Lob je, kaže on, velik grad na ulazu u pustinju Lop (Gobi)... Čim se čovjek udalji od toga grada, ulazi u vrlo veliku pustinju; čovjek bi se mučio godinu dana, da je prijeđe, ako ne bi išao prijekim putevima, pomoću kojih je može prijeći za mjesec dana s manje muke... U pustinji ima vode na 28 mjesta, ali se nalazi samo toliko, koliko je dovoljno za 50 do 100 ljudi sa životinjama... U njoj nema ni ptica, ni životinja, jer nemaju što jesti. U njoj se događaju čuda. Ako netko slučajno zaostane iza drugova, te kad ih hoće dostići, čuje u zraku govor duhova, sličan govoru svojih drugova. Više puta bi čuo, da ga zovu po imenu; i tada bi zalutao i bio izgubljen... Mnogo puta on čuje u zraku svirku glazbala, a naročito lupu bubnjeva..."

Ova pojava, dobro poznata putnicima, koji su putovali kroz pustinju Gobi, tumači se titranjem velikih pjeskovitih masa, podložnih ostrim izmjenama dnevne i noćne temperature.

Pošto su prešli preko pustinje, Mlečani su se našli u blizini cilja svoga putovanja. Našli su se u Tangutu, današnjoj kineskoj pokrajini Kansu. Obišavši mnoge gradove i naselja Tanguta, nastavili su putovanje dalje na jugoistok. I o ovim je krajevima Polo zabilježio dragocjene geografske i etnografske podatke, opisao biljni i životinjski svijet, rudno blago, ogromnu sjevernu ravninu, koja se prostire sve do Istočnog oceana, punu jezera, močvara i ustajalih voda. Između ostalog Polo je zapisao, da se pokojnicima, do dana pokopa, ostavlja mjesto za stolom, spomenuvši da plahte od "salaman-

⁴ Lanac Belor u Pamiru - Tadžihistanu.

dra" (azbesta) pobijele u vatri, kao i da muževi ustupaju velikodušno svoje žene strancima.

Najposlije su došli do sjevernog dijela rijeke Hoangho, u blizini velikog kineskog zida, koji Polo nije spomenuo. Ova veličanstvena, divovska građevina sagrađena je zato, da bi se spriječilo nadiranje nomadskih plemena iz Mandžurije i Mongolije u Kinu. Ona je sagrađena god. 214., za vrijeme T'sin-Tche-Huang-Tia, vladara, koji je ujedinio Kinu. Podaci govore, da je na izgradnji ovoga zida radilo više od 500.000 radnika. Dužina mu je 2000 km, počinje kod zaliva Tche-lia, završavajući se u velikim pustinjama centralne Azije. Zidine su od zemlje, ali su ozidane opekama ili kamenom. U osnovi široke su 7,25 m, dok su u gornjem dijelu široke 5 m. Visina im iznosi 6,6 m. Na svakih sto metara razmaka nalaze se kule, visoke 13,2 m, u kojima su se nalazili vojnici, koji su vršili stražarsku službu. Broj vojnika, koji je čuvao prijelaz preko zida, iznosio je blizu milion. Pripovijedajući o ovim krajevima Polo je pobrkao stvarnost s legendom, zapisavši, da se ovdje nalazi kraljevina Prezbiter Ivana, i tu da žive fabulozni narodi Gog i Magog.

U ljeto god. 1275. Mlečani su došli do ljetne rezidencije Kublaj kana, u blizini današnjeg grada Pai-Ping-Fua (grad mira), u neposrednoj blizini velikog zida, na jugozapadnoj granici Mandžurije.

* * *

Prvi put u historiji došao je čovjek sa Zapada u ove daleke krajeve Azije, o kojima se dotle u europskim zemljama nije ništa znalo. Antički čovjek u vjekovima prije naše ere samo ih je naslućivao, ne znajući o njima ništa određeno. On je bio uvjeren, da se Azija završava negdje iza Indije, negdje iza rijeke Jaksarta (Sir Darja), na kojoj je Aleksandar Makedonski sagradio granični grad istočnog svijeta, Aleksandriju Ultim, misleći da se dalje na Istoku nalaze vode mora Eo (Istočni ocean). Herodot, koji je marljivo prikupljao obavijesti o krajevima Azije izvan grčkog ojkumena, zapisao je, da se daleko na sjeveroistoku Azije nalazi zemlja Isedonaca, okruženih Argipejcima i Aromapsima (Mongolima), s kojima često ratuju. Za ove narode on je rekao, da su od rođenja ćelavi, kako ljudi tako i žene;

osim toga, od Skita ili Grka, koji su putovali u Centralnu Aziju, doznao je, da Argipejci imaju jedno oko na vrh čela, u što nije vjerovao. U *Historiji* (knj. IV., 21-27) nalazi se opis puta, kojim su karavane s obala Crnog mora dolazile do zemlje Isedonaca (Kineza). Ovaj je put vodio preko zemlje Saromata, Budina i Neura, (za koje se pretpostavlja, da bi mogli biti Slaveni), Tusageta, Jurka (predaka Madžara), istočnih Skita (možda Turaka) i Argipejaca, dakle preko stepa južne Ukrajine, preko Dona, Urala i dalje na istok preko Kazahstana, približno onim putem, kojim danas ide sibirski željeznica. Taj se put završavao u Dzungariji, prostranoj visoravni između Altaja i planinskih lanaca Thia-chana, u kojoj su živjeli Isedonci. On je zabilježio, kao i Rubruquis o Tibetancima poslije god. 1600., da su Isedonci "jeli svoje umrle očeve... s čijim su se lubanjama služili kao dragocjenim peharom prilikom godišnjeg podnošenja žrtava". Taj veliki karavanski put postojao je i u prehistorijskim vremenima; njegova je važnost uvijek bila vrlo velika, jer je vodio do bogatih nalazišta željezne rudače, zlata i srebra u Altajskim planinama.

I karavane, sa svilom iz Kine, išle su od pradavnih vremena na Zapad, ali drugim putem, preko pustinje Gobi i istočnim Turkestanom, koji je opisao Ptolomej, jer se svila pod imenom "šerikot" prodavala još u VII. v. pr. n. e. u Palestini, o čemu ima nagovještaja u starozavjetnim knjigama.

Ali ime *Seres*, kao oznaka zemlje i naroda, koji je živio na krajnjem sjeveroistoku Azije, i koji su Rimljanima dopremali svilu preko Parta, pominje u nekoliko navrata grčki geograf Strabon (I. v.) u *Geografiji*. Iza Strabona pisao je o zemlji Seretu Plinije Stariji, iako nije znao određeno da kaže gdje se ta zemlja nalazi. Na jednom mjestu *Prirodne Historije*, on je zapisao ovo: "Seret, čuven zbog vune iz svojih šuma, bijeloga paperja s lišća, koje naše žene suču i tkaju, omogućuje rimskim gospođama, da se oblače u prozirne haljine". O Seretu je pisao i rimski historik Amien Marcelin (V. v.), zapisavši da se svila dobiva tako da se vunasto lišće najprije ovlaži, a onda se s njega skida paperje - sirova svila.

Međutim se ime *Tinae* - Kina pominje prvi put u *Putopisu po Eritrejskom moru*, koji je početkom II. v. sastavio

Arijan. Najbolji opis Serike dao je Klaudije Ptolemej, najveći geograf Starog vijeka, koji je izradio i kartu ovog dijela Azije. Ali iz njegovih se karata Azije i *Geografije* vidi, da Serika obuhvata mali dio Kine; sjeverno od *Sinae* (južna Kina) nalazi se zemlja Seresa, koja je vezana s Baktrijom velikim trgovačkim putem, dok je drugi spajao *Sinae* s Palibotrom u Indiji.

U posljednja tri stoljeća Starog vijeka postojale su izvjesne veze između rimskog svijeta i Kine. Naročito su se brodovi iz Aleksandrije otiskivali do Indije, ploveći pomoću Hipalusovih vjetrova do Malabarske obale, a odatle sve dalje na Istok, do Indokine i Kine. Ali o tim plovidbama nemamo podataka iz rimskih izvora, jer je za vrijeme velike seobe naroda propao najveći broj djela antičkih pisaca. Ali neki kineski dokumenti spominju te veze. Francuski orijentalista iz XVIII. vijeka, De Guignes stariji, zabilježio je, da je vidio neki stari kineski dokumenat iz godine 166., u kojemu je stajalo, da je te godine Marko Aurelije iz porodice Antonini poslao trgovačku misiju vladaru nebeskog carstva, Huan-Tiu; od toga vremena, stoji u tom dokumentu, potječu direktne veze između rimskog i kineskog carstva, koje su Parti ometali dugo vremena. Iz ostalih kineskih dokumenata se vidi, da su u Kinu dolazile dvije druge trgovačke misije iz rimskog carstva: jedna 226., a druga godine 284.

* * *

S propašću rimskog robovlasničkog imperija, ove su veze prekinute. Najezda barbarskih germanskih plemena na zapadni dio carstva uništila je ogroman broj biblioteka, najveći broj dragocjenih antičkih djela, u kojima je bio zabilježen lagani i neprekidni uspon čovjeka sa Zapada u toku hiljade godina. Vrlo mali broj ovih djela sačuvao se među zidinama samostana i kršćanskih crkava, no o njima dugo vjekova nije nitko vodio računa. U toku slijedećih stoljeća, čovjek iz zapadnih europskih zemalja tone sve dublje u neznanje. U pogledu poznavanja nastanjene zemlje nastaje strahovita zbrka, koju će još više povećati učenje crkvenih otaca. I ova zbrka, neznanje i pometnja održat će se u kršćanskoj Europi sve do pred kraj Srednjeg vijeka.

* * *

Ali dok je zapadni dio rimskog carstva prestao da postoji god. 476., njegov istočni dio, Bizant, održao se još tisuću godina. U toku prva dva stoljeća Srednjeg vijeka Bizant je održavao veze s dalekim krajevima Azije i Kinom, odakle je dobavljaio svilu. Godine 552. prenijeli su nestorijanski monasi u štapovima od trske jaja svilene bube iz Chotana u Carigrad. Od tog doba odomaćila se u Carigradu i istočnim bizantskim pokrajinama svilena buba i počela se proizvoditi svila. U cilju razvitka trgovine s Indijom i Kinom, mnogi putnici iz Carigrada putuju po naredbi vlade na Istok. Trgovac Kozma Indoplovac boravi početkom VI. v. u Indiji i na Ceylonu; on je dao važne podatke o trgovini između Bizanta, Etiopije, Arabije i Indije, spomenuvši i Kinu pod imenom *Tsinica*. No on nije znao tačan položaj te zemlje, odakle je na Sjeledivu (Ceylon) dolazila svila, već ju je stavio na nekoliko dana plovidbe od tog otoka. U tom istom stoljeću bizantski pisac Prokopije spominje u svojim djelima Serindu, ali je stavlja u blizinu Perzije, u krajnji sjeveroistočni dio Afganistana. Godine 569. bizantski poslanik Zemarh putuje s velikom oružanom pratnjom iz Carigrada preko stepa južne Ukrajine, Kumanske zemlje i Kazahstana do Altajskih planina, zbog ostvarenja trgovačkog ugovora, koji je Bizant sklopio s Turcima. Kratak izvod ovog putovanja, jednog od najvećih, što ih je izveo čovjek sa Zapada, a koje je zabilježio Menandar, unio je Konstantin Porfirogenet (X. v.) u svoje djelo: *O upravljanju državom*.

Arapska osvajanja prekinula su veze Bizanta s dalekim krajevima istočne Azije.

Ubrzo poslije arapskih osvajanja, počinju se njihovi trgovci i putnici otiskivati brodovima iz Perzije, Jemena i drugih luka južne Arabije do Indije, Ceylona, Malajskog poluotoka, Indokine i Kine. Koncem VII. vijeka Arapi su imali svoje naseobine na Ceylonu, a u toku slijedećeg, oni su osnovali trgovačke naseobine u Kalahu (na Malajskom poluotoku) i Kakonu (Kanton) u Kini. Ali Kinezi su ih sredinom VIII. vijeka protjerali iz Kine. U luci Kalahu, u koju su kineski trgovci dovozili svilu i svilenu robu i prodavali je Arapima, oni su dobili iscrpne obavijesti o Kini. I to u vrijeme, kada čovjek s kršćanskog Zapada nije o njoj imao ni pojma.

Arapski putnici-trgovci iz sredine X. vijeka, Sulejman i Ibn-Vahab, dali su mnoštvo dragocjenih podataka o Kini, čije su običaje, način života, administraciju, ustanove, sjaj i raskoš s dvorova kineskih careva i visokih državnih funkcionera kopirali mongolski osvajači, o čemu je Marko Polo pisao s najvećim žarom, hvaleći velikodušnost velikog kana Kublaja, svoga pokrovitelja i zaštitnika.

Putovanja arapskih putnika i trgovaca u Kinu nisu prestajala ni u slijedećim vjekovima. Prema svjedočanstvima Ibn-Kordadbeha i Masudija, arapski su trgovci u X. vijeku imali trgovačke naseobine i u Cauliu (Koreji).

Ali arapsko upoznavanje Dalekog istoka nije imalo utjecala na kršćansko poznavanje tih krajeva sve do druge polovice XIII. vijeka. Neprijateljstva između muslimana i kršćana bila su stalna pojava od početka arapskih osvajanja. Bizantski su carevi sprečavali trgovinu svojih građana s Arapima, dok su pape bacali prokletstva na svakog, tko bi se usudio trgovati s "nevjericima", usadujući u kršćane mržnju prema njima. I zato, od VIII. do kraja XI. vijeka i nije bilo nikakvih naučnih veza između dva svijeta, iako su Arapi iskorištavali djela antičkih pisaca, koja su prevodili i iz njih učili. Početkom IX. vijeka oni su preveli na arapski Ptolemejevu *Geografiju*, crpili iz nje znanje o Zemlji i ispravili njegove griješke.

Niskom stupnju znanja u kršćanskoj Europi najviše je pridonijela crkva, koja je na sve moguće načine kočila razvitak čovjekove umne djelatnosti. Pape su ljuti protivnici nauke i znanja. "Autoritet je vjera, a ne razum", glavno je načelo crkve. Protivno shvatanje je "hereza", odmetanje od "vječnih" istina i Boga, a "herezu" treba uništiti, iskorijeniti u zametku. "Petrovi nasljednici i njihovi učenici ne treba da idu u školu Platona, Virgilija, Terencija i ostalog stada filozofa... Sveti Petar nije znao te stvari, pa ipak je ključar nebeskog kraljevstva... Napisano je: Bog je odabrao proste, da ponizi moćne. I otkako je nastao svijet, Bog je odabirao nepismene i neuke, a ne govornike i filozofe", poručuje u X. vijeku svećenstvu Leon, opat crkve sv. Bonifacija u Rimu i papski legat, po papinom naređenju.⁵

⁵ Monumenta Germanica V., cap. XXVIII., str. 673.

Jedino su naučne veze s Arapima održavane na dvoru Rogera II. i njegovih nasljednika. Sredinom XII. vijeka dovršio je u Palermu Arapin Abu-Abdalah es Šererif al Idriži svoje monumentalno djelo: *Zabava za ljude, koji žele putovati po Zemlji*, poprativši ga s 69 karata svijeta. Fridrih II. okupio je na svom dvoru u Palermu veći broj europskih naučenjaka i nekoliko arapskih. Palermo je postao novo naučno žarište Europe, gdje su se prevodila djela grčkih i arapskih pisaca na latinski i pretresala razna pitanja nauke. Ali ovaj naučni centar nije imao mnogo veza s drugim europskim naučnim centrima. Iako je još god. 1160. u Palermu prevedena Ptolemejeva *Geografija* s arapskog na latinski, ipak je to djelo ostalo nepoznato najvećem dijelu europskih naučenjaka sve do god. 1410., kada je prevedeno s grčkog na latinski. Koliko je neznanje o Zemlji, njenom obliku i nastanjenosti i drugim pitanjima prirodnog svijeta vladalo u prvoj polovici XIII. vijeka, najbolje karakterizira pismo Fridriha II., najobrazovanijeg čovjeka svoga vremena, napisano god. 1227. Mihajlu Scotusu, najučenijem čovjeku Europe toga istog vremena. "Izloži mi", kaže Fridrih, "osnove Zemlje, kako se ona održava nad ponorom i kako ponor stoji ispod Zemlje; i da li, osim uzduha i vode ima što drugo što podržava Zemlju; i da li ona stoji čvrsto zbog svojih vlastitih svojstava; i da li stoji nad nebesima, koja su ispod nje; koliko ima nebesa, tko ih podržava i tko na njima uglavnom boravi; i koliko je stvarno jedno nebo udaljeno od drugog? Reci mi dalje, koliko ima ponora, i kako se zovu duhovi, koji na njima borave; gdje se nalazi pakao, čistilište i Zemaljski raj: da li ispod Zemlje, iznad Zemlje ili pod Zemljom? Reci mi još kolika je dužina, a kolika širina Zemlje; i kolika je daljina od Zemlje do najvišeg neba i od Zemlje do ponora; i da li ima samo jedan ponor ili ih je više, a ako ih je više, koliko su međusobno udaljeni; i da li je Zemlja kompaktno tijelo kao živi kamen; i koliko je ona udaljena od najvišeg neba?..."

* * *

Pri završetku krstaških ratova navala Mongola na zapadne europske zemlje strahovito je zaplašila kršćanske narode od Rusije do Irske, jer su mongolski osvajači spa-

ljivali sve pred sobom, ubijali starce, žene, djecu, a ratne zarobljenike pretvarali u robove. Ljetopisci iz prve polovice XIII. vijeka pričaju, da su kršćanke, pri samom pome-nu imena Tatara, nagrđivale sebi lice i tijelo.

Naglo povlačenje Mongola na donju Volgu, uslijed ju-načkog otpora slavenskih naroda, umirilo je kršćane. A kad su Mongoli, u težnji da osvoje Siriju, počeli ratovati s nepri-jateljima kršćana, Turcima-Seldžucima i muslimanima s Le-vanta, kršćani su počeli gledati na Mongole sa simpatijama, smatrajući ih čak i polukršćanima.

Pa ipak su kršćani strahovali, da se Mongoli ponovo ne okrenu na Europu. U vremenu između god. 1245. i god. 1256. išla su u Mongoliju dva poslanstva; jedno je uputio papa Inocencije IV., a drugo Louis IX. Poslanicima je sta-vljeno u dužnost, da doznadu za namjere Mongola prema kršćanskoj Europi, sklope s njima savez za borbu protiv Turaka i pokušaju da preobrate Mongole na kršćansku vje-ru, jer su čuli za njihovu snošljivost prema narodima dru-gih vjera.

Na čelu poslanstava nalazili su se Carpini i Rubruqu-is. Iako su obojica pretrpjeli politički neuspjeh, ipak je zna-čaj njihovih putovanja vrlo velik, jer su ona proširila kr-šćansku sliku nastanjene zemlje. Ova dva stara putnika proputovali su cijelu europsku i azijsku Rusiju i boravili u Karakorumu, u Mongoliji, u blizini današnjeg Ulan Ba-tora. Tako su bili u mogućnosti da upoznaju ne samo ži-vot i običaje Mongola, već i da prikupe mnoštvo važnih geo-grafskih i etnografskih podataka o zemljama centralne Azije, o Kini, Mandžuriji, Tibetu i Sibiriji. Carpini i Rubruquis prvi su od svih stanovnika s europskog Zapada prodrli tako du-boko u srce Azije, o kojoj do njih ni antički, ni srednjovje-kovni čovjek nije znao ništa određeno. O ovim zemljama dat će pedeset godina kasnije potpuno jasnu i određenu sliku Marko Polo, najveći svjetski putnik ne samo Srednjeg vijeka, već i svih vremena.

* * *

Marko Polo proveo je u Kini punih 17 godina. Kroz to vrije-me prokrstario je cijelu Kinu, Mandžuriju, Mongoliju i obišao velik dio Indokine, Burme i Tibeta. Iako je on gradovima i

zemljama davao mongolska imena s kineskim i latinskim prizvukom, različita od današnjih, ipak je vjerno prikazao njihov geografski položaj, tako da se u njima mogu lako pre-poznati gradovi i zemlje ovog prostranog dijela svijeta, dotle potpuno nepoznatog europskim narodima.

Na dvoru mongolskog vladara Mlečani su dobro primlje-ni. Kublaj-kanu se naročito svidio Marko, bistar čovjek, koji je već bio naučio dobro tatarski i s iskustvom stečenim na dotadašnjim putovanjima davao oštroumne odgovore o zemljama i gradovima u kojima je boravio. Za cijelo vrijeme svoga boravka u Kini, on je ostao u dvorskoj službi, vršeći razne dužnosti i obavljajući poslanstva u razne krajeve Azije. Tako je bio u mogućnosti, da upozna zemlje i narode Azi-je, Mongole, njihov način života i običaje, i napiše histori-ju Mongola i njihovih osvajanja od Džingis-kana do Kubla-ja. Mada su o Mongolima pisali Carpini i Rubruquis, ipak nijedan od njih nije kao Polo opisao njihove običaje, vjeru, bogove, način vladavine u pokorenim zemljama, međuso-bne borbe, jednom riječi čitav njihov život. Kod Pola se na-laze i takve pojedinosti o zemljama i narodima Azije, kakve nisu uočili ni putnici u te zemlje, nekoliko vjekova posli-je njega.

Velik dio svoje knjige posvetio je Polo opisu života na dvo-ru "najmoćnijeg čovjeka svijeta", kojega čuva 12.000 konja-nika iz redova mongolskog plemstva. Prilikom "bijeje svetko-vine", na tatarsku Novu godinu, uzvanici iz cijelog carstva predaju velikom kanu skupocjene tkanine u zlatu i sre-bru, hiljade bijelih konja i slonova, opremljenih skupocje-nom opremom. Toga dana, prije no što se postave stolovi, "svi kraljevi, namjesnici, velmože, vitezovi, astronomi, ljeka-ri i sokolari bacaju se na tle pri pojavi velikog kana i uda-razu čelom o pod, obožavajući ga kao božanstvo". Opisuju-ći dvorski život, koji je bacao u zasjenak običaje i život na dvorovima europskih vladara toga vremena, Polo govori o že-nama, djeci, prijateljicama velikoga kana, kojih ima na sto-tine, zatim o sjaju i raskoši carskog dvorca s bezbroj dvora-na, sa "zidovima pokrivenim zlatom i srebrom, na kojima su urezane priče o ženama, vitezovima, pticama i životi-njama", činjenica, koja je dva vijeka kasnije toliko zaoku-pljala maštu Kristofa Kolumba, da je u Polovoj knjizi na-

šao veliku riznicu ideja o Aziji, koju je kanio otkriti. Polo je do sitnica opisao carski grad Camblau, razdvojen velikim zidom na dva dijela, s njegovim pravim ulicama i mnoštvom dvorana, raskošne carske gozbe, na kojima učestvuje čitava vojska ljudi, žena, djece. I dok se u Europi toga vremena nije znalo za upotrebu papirnog novca, on govori o njemu kao o nekom velikom čudu; on također govori o organizaciji poštanske službe i o mnogim mongolskim administrativnim mjerama, (koje je dobro upoznao za vrijeme trogodišnjeg upravljanja jednom od devet kineskih pokrajina s glavnim gradom Jang-tceu), o prihodima od soli, načinu oporezivanja velmoža pomoću darova, o načinu prikupljanja zaliha hrane i o svim ostalim državnim poslovima, o kojima vodi brigu "dvanaest velmoža" velikog kana.

Kad je pored mongolskog naučio i druge azijske jezike, koji su se govorili na dvoru, Polo je odlazio kao kanov poslanik u razne zemlje Azije. Na jednom takvom šestomjesečnom putovanju, Polo je obišao više gradova pokrajine Scian-si i došao do rijeke Hoangho. Prešavši je, poslije dužeg putovanja došao je do grada Singan-fua, velikog trgovačkog središta pokrajine; odatle je nastavio putovanje i došao do šumovitih i planinskih krajeva Se-ciuana, zemlje "divnih šuma, punih lavova, medvjeda, srndaća, risova, jelena, srna..." Putujući 20 dana kroz ovu zemlju, Polo je svuda nailazio na zamkove, gradove, utvrđena mjesta, u kojima je stanovništvo preradivalo svilu. Zanimljiv je njegov opis kamenog ugljena. "U cijelom Kataju, kaže on, ima jedna vrsta crnog kamena, koji se kopa u planinama kao rudača. To kamenje gori kao drvo i održava vatru bolje od svakog drveta... U cijelom Kataju lože samo taj kamen, jer je jeftiniji od drva..."

Putovanje u jugozapadnom smjeru, dovelo ga je do Tibeta, koji je u ratu uništio Mangu kan. Punih 28 dana Polo je putovao kroz Tibet, nailazeći svuda na pustoš, popaljena sela i gradove, prolazio kroz šume trski "debelih četiri dlana i dugačkih 15 koraka". U naseljenim krajevima Tibeta opazio je da "stare žene podvode svoje kćerke trgovcima, primajući od njih poklone. Ona djevojka, kaže Polo, koja je ležala s više ljudi, brzo se udaje".

Prilikom povratka, Polo je došao do rijeke Jang-ce-kjan-ga, za koju je rekao, da je najveća rijeka svijeta, dugačka

sto dana hoda, dok joj širina iznosi 6-10 milja, u čemu je pretjerao. Za ovu najvažniju trgovačku arteriju Kine, Polo kaže, da njom brodovima prođe robe "u vrijednosti većoj negoli po svim kršćanskim rijekama i svim njihovim morima", jer ona protječe kroz 16 pokrajina, dok je više od 200 velikih gradova vodilo preko ove rijeke veliku trgovinu. Prešavši ovu rijeku, "kćerku oceana", Polo je krenuo dalje, putovao kroz gusto naseljenu pokrajinu Junan, zemlju pšenice, riže i zlata, koje rijeke valjaju u ljuskama, zemlju, u kojoj se umjesto novca upotrebljava porcelan, zemlju ogromnih boa-zmija, koje Kinezi love zbog otrova u žuči, od kojega spravlja ju lijek protiv ujeda bijesnih pasa. Obišavši mnoge gradove ove velike zemlje, Polo je skrenuo na jugozapad, putujući dolinom rijeka Saluena i Mekonga, između velikih planinskih lanaca, koji se s obje strane ovih rijeka uzdižu na velike visine. Najposlije se našao u pokrajini Mien (Burma), također pod velikim kanom. Putujući ovom zemljom, našao se u gradu Ava, staroj prijestolnici današnje Burme. Čini se, mada nije sasvim sigurno, da je Ava bila posljednja etapa njegovog prvog velikog putovanja. Iz ovoga grada Polo se vratio u Camblau drugim putevima, i kanu podnio izvještaj, pun dragocjenih obavijesti o krajevima, koje je obišao, o zanimanju stanovništva, vjеровanjima, bogatstvu i trgovini mnogih gradova i zemalja. I to mu je donijelo naklonost velikoga kana, naklonost, koja je zacijelo izazvala zavist kanovih dvorana.

Poslije ovog putovanja, redala su se druga. Polo je imao prilike, da obiđe primorske gradove i krajeve velike pokrajine Scian-tunga i opiše njihov veliki trgovački promet. U njegovu vrijeme u ove se gradove slivala roba iz cijele Kine; u njih su dolazili brodovi iz svih primorskih azijskih zemalja i otoka, dovozili svoju i nabavljali kinesku robu. Službeni su poslovi Pola odvodili i u druge pokrajine Kine, koju je unakrst prošao. Govoreći u svojoj knjizi o mnogim kineskim gradovima, Polo je opisao i "plemeniti" grad Quinsay, s opsegom od sto milja,⁶ u kojemu je živjelo blizu dva milijuna stanovnika, što njegovi europski suvremenici nisu mogli shvatiti, a to je opravdano, kad se uzme u obzir, da najveći

⁶ Najvjerojatnije sto *lia* (jedan kineski *li* je iznosio 575,5 metara).

europski grad, Paris, nije u to vrijeme brojio više od 215.000 stanovnika, Mleci preko 100.000, London jedva između 25 i 30.000, a velikim se gradom smatrao onaj, koji je imao deset tisuća stanovnika. U latinskoj kronici *Imago mundi* (Slika svijeta), Jacopo da Acqui piše, kako su Marka Pola na samrtnoj postelji molili njegovi prijatelji da im prizna, da je pretjerivao u opisu veličine kineskih gradova i svih velikih i nevjerojatnih stvari sadržanih u njegovoj knjizi, a on da im je odgovorio: "O prijatelji, uvjeravam vas, da nisam iznio ni polovicu onoga, što sam imao prilike vidjeti".

Osim ovoga grada, Polo je opisao i drugi veliki grad južne Kine, Zaiton, u koji je došao za pet dana iz Fu-gia. I u ovom "otmjenom gradu", u čiju su luku dolazili brodovi iz Indije i otoka Malajskog arhipelaga s mirodijama, dragim kamenjem, krupnim biserima i drugom skupocjenom robom, Polo je bio zapanjen veličinom prometa. "Na svaki brod", kaže on, "koji dolazi u Aleksandriju natovaren biberom, da bi iz nje otplovio u kršćansku Europu, dolazili u Zaiton pedeset". Ovaj veliki grad, koji je cvjetao i u XIII. i XIV. vijeku posjećivali su brodovi iz arapskog svijeta već od IX. vijeka. Arapski putnik iz XIV. vijeka, Ibn Batuta, tvrdi, da riječ satin, zaitunah, znači pojam za tkanine iz Zaitona.

Od svih stanovnika Europe, Polo je prvi spomenuo Japan, nazivajući ga Cipango. "To je", kaže on, "veliki otok, bogat zlatom. Na njemu je vladarev dvorac, koji je veoma velik, pokriven zlatom, kao što su kod nas crkve pokrivenne olovom. Sve su sobe u njemu obložene zlatom, debelim najmanje dva prsta; svi zidovi i prozori, stvari i dvorane, prevučene su zlatom, čija se vrijednost ne može procijeniti..." Iako je sve ono, što je on rekao o Japanu, počivalo na kazivanju drugih ljudi, i što nema nikakve vrijednosti za historiju geografije, ipak je stanovnik kršćanske Europe čuo iz njegove knjige za Ći-Pen-Kue, "Zemlju sunca na izlazu", kako ga nazivaju Kinezi, kao što je iz nje saznao i za Kataj, Kinu, ime, koje se otada odomaćilo u Europi.

U svojoj knjizi Polo je opisao i povratak u Europu. Razlog za povratak bila je ne samo čežnja za rodom grudom, već i to, što je njegov zaštitnik, Kublaj kan bio blizu osamdesete, a Marko, njegov otac i stric nisu znali kakvo će držanje, u slučaju njegove smrti, zauzeti prema njima nje-

gov nasljednik. Više su puta molili Kublaj kana za dozvolu da se vrate, no on ih je uvijek odbijao, jer se na njih bio navikao. Pa ipak su se Mlečani, posljednjih godina svoga boravka u Kini, spremali za povratak. Kao dobri poslovni ljudi, oni su mijenjali papirni novac i zlato za skupocjene bisere, safire i drago kamenje, jer su ih mogli ušiti u haljine i lakše nositi negoli zlato, a kineski papirni novac u Europi nije vrijedio ništa.

Krajem god. 1291. nakon sedamnaestgodišnjeg boravka u Kini, oni su određeni za pratioce kćerke kralja Manzia u Perziju, gdje se imala udati za Argun kana, vladara Perzije, rođaka Kublajeva. Početkom slijedeće godine Mlečani su krenuli na svoje novo, veliko putovanje prema Zapadu, ali drugim putem, preko mora. Iz Camblaua krenuli su na put s velikom carskom pratnjom od nekoliko stotina osoba, noseći sobom "dvije zlatne ploče", koje će im obezbijediti slobodno putovanje i besplatno snabdijevanje prilikom prolaza kroz zemlje i gradove pod mongolskom vlašću. Putujući dugo vremena prema jugu, stigli su do Zaitona, ukrkali se s pratnjom na 14 brodova, plovili pored južne Kine, Indokine i istočnih obala Malajskog poluotoka, otiskujući se sve dalje na zapad. Tako su stigli do Sumatre. Iako nije bio na Javi, Polo po čuvenju smatra, da je ona najveći otok svijeta; zapisuje, da na njoj raste biber, muškato oraščić, despik, galanga, šafran, po koje su dolazili trgovci iz raznih zemalja Azije. No po svemu se čini, da je ovdje bilo riječi o Borneu. Humboldt i Bürk vjeruju, da je Polo pod Javom podrazumijevao Borneo, koji urođenici nazivlju imenom Jana, Java ili Nusa Java.

Usljed jakog ljetnog monsuna, putnici su morali ostaniti pet mjeseci na krajnjem sjeverozapadnom dijelu Sumatre. Plašeći se "opakih urođenika i životinja, koje su jele ljude", putnici su na obali sagradili utvrđene barake. O ovom je velikom otoku Polo zabilježio dosta vrijednih podataka. Zapisao je, da se s njega ne vidi Sjevernjača ni zvijezde Bootesa; naveo je, da u nekim planinskim predjelima žive ljudožderi, a u drugim "ljudi s repom dužim od dlana... a debelim kao u psa", da na otoku raste drveće, koje daje brašno, vino, da na njemu rastu mirodije, varzilo i kamfor.